

7. Little book of Private Equity. 2010. EVCA [online] Brussels, Available at: <http://www.evca.eu/media/19732/Little-book-of-Private-Equity.pdf> [Accessed 11 March 2017]
8. Law of Ukraine "On Collective Investment Institutions" / 2001. Kiev. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>. [Accessed 21 May 2017]
9. Kuzmin, O., Naychuk-Khrushch, M.B., Hook, A.V. 2011. *Venture business: management and features of development*. Lviv. ZUKTS. 194 p.
10. Voitov, I.V., Anyschuk, V.M., Hryshanovych, A.P., Talochka, N.K., 2011. *Innovation and venture business: manual*. Minsk. "BelYSA". 188 p.
11. Vishnevskaya, V.O., 2010. *Venture business as a source of innovative financing engineering companies in economic development of Ukraine*. Investment: Practice and Experience № 4. Kiev. Condor. P. 27-30.
12. Mavridu, V.U., 2012. *Methodological aspects of industrial development*. Taurian Economic Journal № 3-4. Simferopol. Crimean Business Institute. P. 76-80.
13. Naumova, E., 2016. *Management of the enterprise's investment activity in the conditions of crisis phenomena*. Bulletin of the National University of Taras Shevchenko. *Economica*. 4 (181). [online]. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/181-4/6>
14. Zinchenko, A.P., Il'chuk, V.P., Radzyevska, L.F., Yevtushenko, V., 2014. *The state of organizational forms of venture business and its infrastructure in the world and in Ukraine*. Kyiv: NDISEP. 80 p.
15. Kissel, V.L., Sadlovskyy, R.V., 2014. *Venture business in Ukraine, its state and characteristics* *Innovation* № 8. [online] Lviv. Available at: http://www.rusnauka.com/13_NPN_2014/Economics/65283.doc.html. [Accessed 5 May 2017]
16. Nykkanen, A.I., Rodyonov, I.I., 2014. *Venture capital and direct investment in the innovative economics*. 1st ed. St. Petersburg. Rabbi. 171 p.
17. Antoniuk, L.L., Poruchnyk, A.M., Savchuk, V.S., 2013. *Innovations: Theoretical mechanism of development and commercialization*. Kiev. KNEU. 394p.
18. Palyvoda, A., 2015. *Economic Code of Ukraine, the current legislation as amended and supplemented*. Kiev. Condor. 189 p.
19. Osovska, A.V., Osovskyy, O.A., 2013. *Fundamentals of Management*. Kiev. Condor. 664 c.
20. Denisov, V.T., Medvedev, J.P., Denisov, D.D., Resnick, A.E., 2010. *The essence of the effectiveness*. Increase Povolzhskii trade-economic magazine № 3. Moscow. Abi. P. 6-13.
21. Solodkaya, M.S., 2016. *Reliability of, Efficiency, Quality management systems*. Available at: <http://quality.eup.ru/MATERIFLY10/gsm.html>. [Accessed 15 May 2017]
22. Emerson, G., 1992. *Twelve principles of productivity*. Moscow. Economics. 224 p.
23. Sukharev, O.S., 2008. *Theory of the effectiveness of the economy*. Investments № 11. St. Petersburg. Rabbi. P. 9-17.
24. Prokhorov, A.M., 1989. *Soviet Encyclopedic Dictionary* 1st Ed. Moscow. Abi 1583 p.
25. Chizhov, E.N., Brezhne, A.N., 2009. *The problem of interpretation of the effectiveness as economic category*. Fundamentals of Management № 4. [online] St. Petersburg. Available at: <http://www.techros.ru/text/2921> [Accessed 11 May 2017]
26. Mocherny, B., 2000. *Economic Encyclopedia: in 3 vol.* 1st ed. Kiev. Center "Academy", . 864 p.
27. Sinitsyna, T.A., 2004. *Comments of the effectiveness of the enterprise management systems approach*. Odessa. ONEU, 187 p.
28. Petrov, I.V., 2003. *Evaluation of the effectiveness of management activities in the coal industry*. Donetsk. Visla. 192 p.
29. Ustenko, O.L., 1999. *Economy business*. Kiev: AIDP, p. 69.
30. Sheremet, A.D., 1996. *Financial analysis*. Moscow. INFRA, 176 p.
31. Ansoff, I., 1989. *Strategic management*. Moscow. INFRA. 358 p.
32. Meskon, M. Albert, M. Hedouri, F., 1999. *Fundamentals of Management*. Moscow. Delo, 800 p.
33. Thomson A., 1998. *Economics firm*. Moscow. Binom, 544 p.
34. Gontareva, I.V., Nyzhehorodtsev, R.M., 2012. *The concept of the evaluation of the effectiveness of development enterprises* *Economy of development* №3. Kharkiv. INZHEK. P. 47-54.
35. Ammosov, Y.P., 2005. *Venture capitalism: from the source to the present*. St. Petersburg. Phoenix. 327 p.

Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. *Economics*, 2017; 4(193): 50-57

УДК 339.5

JEL Classification: F10, L60, F17

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2017/193-4/8>

Л. Ярош-Дмитренко, канд. екон. наук, асист.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПІДВИЩЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОГО ПІДПРИЄМСТВА

У статті проблема підвищення міжнародної конкурентоспроможності промислового підприємства висвітлюється в контексті забезпечення можливостей для подолання кризових явищ в країні та формування передумов економічного зростання. Представлено та проаналізовано систему факторів, визначено пріоритети підвищення міжнародної конкурентоспроможності промислових підприємств, які визначають можливості позитивного впливу на подолання кризових явищ в економіці.

Ключові слова: міжнародна конкурентоспроможність, конкурентна перевага, промислове підприємство, закордонні ринки, міжнародний ринок, експорт, економічний розвиток, кризові явища.

Постановка проблеми. М. Портер вважав основою стабільного функціонування економіки і її конкурентоспроможності стабільне політико-правове оточення і ефективну макроекономічну політику [1]. Водночас, для розвитку економіки країни не менш важливою є ефективність на мікрорівні, здатність підприємств до виробництва конкурентоспроможної продукції та надання потребуваних ринком послуг [2; 3]. Зростання конкурентоспроможності підприємства створює базу для поширення їх присутності та економічної віддачі від неї на закордонних ринках, що пов'язується з поняттям міжнародної конкурентоспроможності підприємства, що, в свою чергу, дозволяє акумулювати ресурси для економічного зростання.

В ситуації України, діяльність у напрямку поширення присутності на закордонних ринках особливо актуальна з огляду на те, що на даний момент дану ситуацію слід визначити як кризову. Кризові явища на макrorівні значною мірою обумовлюють наявність кризових явищ на рівні окремих підприємств, одним з найбільш важливих для промислових підприємств країни наслідків макро-

економічної кризи є те, що саме внаслідок кризових явищ суттєво обмежуються можливості внутрішнього ринку споживання України. Важливим напрямком діяльності, що здатен певною мірою підвищити потенціал розвитку та створити ресурсну основу для економічного зростання промислових підприємств в Україні саме в умовах кризи та обмеженості внутрішнього споживання промислової продукції є розвиток активності на зовнішніх ринках, що можливо в умовах конкуренції лише через забезпечення сталої міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств та продукції, яку вони виробляють та пропонують на закордонних ринках. Отримані в результаті ефективної діяльності на зовнішніх ринках від реалізації конкурентоспроможної промислової продукції ресурси при цьому надходять в Україну, стаючи фактором та ресурсною базою для подолання кризових явищ не лише для окремого підприємства-експортера, але й для країни в цілому, за умови ефективного використання даних ресурсів в інтересах економічного відновлення та розвитку.

Огляд літератури. Вивченню проблем діяльності підприємств на міжнародних ринках присвячені роботи закордонних дослідників М. Портера [1], С. Маджаро [4], С. Ханта [5], Ф. Котлера [6], Л. Гуерієрі [7] та ін. Водночас, використання розроблених світовою наукою та апробованих в світовій практиці принципів та підходів в умовах конкретної економіки потребує врахування національних умов ведення бізнесу, притаманних конкретній країні. Тому цікавим для розкриття проблематики даної статті є роботи вітчизняних авторів, що стосуються підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств в умовах України, в цьому сенсі слід згадати праці П. Перерви [8], С. Савчука [9], В. Вергуна [10] та інших.

В роботах Б. Буркинського [2], Д. Козенкова [11], А. Амоша [12] та ін. приділено увагу проблемам конкурентоспроможності підприємств металургії на міжнародних ринках, створенню механізмів підвищення внутрішньої ефективності діяльності цих підприємств та формуванню дієвої стратегії на зовнішніх ринках.

Різним аспектам вивчення впливу процесу глобалізації на формування та розвиток конкурентоспроможності підприємств присвячені роботи зарубіжних і вітчизняних учених, зокрема Г. Азоєва [13], Г. Філюк [14], О. Швиданенко [15], Г. Ямненко [3] та інших, проте і нині ці питання є актуальними, особливо в контексті потреби пошуку стратегічних напрямків розвитку вітчизняних підприємств і підвищення їх міжнародної конкурентоспроможності.

З огляду на це, актуальною науковою проблемою, що потребує розробки та розвитку, формування та обґрунтування нових наукових підходів, важливих для практики господарювання промислових підприємств України, є проблема підвищення міжнародної конкурентоспроможності промислових підприємств, яке доцільно розглядати у якості фактору подолання кризових явищ в країні.

Дослідження передбачається базувати на емпіричній базі промислових підприємств металургії України, діяльність яких традиційно орієнтується в значній мірі на міжнародні ринки, металургія, поряд з агросектором, є основними експортними комплексами країни та джерелом надходження валюти, фактором стабілізації платіжного балансу, тому підвищення міжнародної конкурентоспроможності даних підприємств є особливо актуальним та важливим для подолання кризи та формування траєкторії економічного розвитку країни, що і визначило проблематику, тему та мету даної статті.

Метою даної статті є дослідження передумов формування та підвищення міжнародної конкурентоспроможності у контексті створення можливостей для розвитку промислового підприємства в умовах впливу кризових явищ в економіці України.

Методологія дослідження. Поняття міжнародної конкурентоспроможності промислових підприємств в даній статті використовується як складне багатоаспектне поняття, що визначає реальну та потенційну здатність розробляти, виробляти, збувати та просувати в умовах конкуренції на міжнародному ринку продукцію, яка б за ціновими і неціновими характеристиками в

комплексі була б більш привабливою для покупців зарубіжних країн, ніж продукція основних конкурентів [9]. З огляду на це конкурентоспроможність визначається вагомим критерієм доцільності виходу підприємств на міжнародний ринок, а її підвищення – метою розвитку підприємств. Усе це передбачає необхідність реалізації інструментарію міжнародного маркетингу – особливого комплексу заходів, пов'язаних із реалізацією промислової продукції за межами своєї країни.

В даній статті в якості об'єкту дослідження виступили виробничі підприємства металургійної галузі України, і, зокрема, при аналізі факторів міжнародної конкурентоспроможності – ПАТ "Запоріжсталь". У процесі виявлення існуючих проблем підвищення міжнародної конкурентоспроможності підприємств, використовувався порівняльний аналіз, аналіз наукової літератури з даного питання.

При визначенні факторів та умов, що сприяють розширенню присутності металургійних підприємств України на зовнішніх ринках збуту продукції, використовувався метод індукції і узагальнення. Формування напрямків впливу підвищення конкурентоспроможності підприємств металургії на подолання кризових явищ в Україні потребувало використання методу узагальнення та виділення специфічних умов розвитку України як країни з перехідною економікою. При характеристиці факторів, що визначають конкурентоспроможність промислових підприємств, було виокремлено групи факторів, вплив яких на конкурентоспроможність конкретного промислового підприємства було оцінено з використанням методології експертного опитування за розробленою автором формою аналізу результатів даного дослідження.

В процесі аналізу впливу факторів на міжнародну конкурентоспроможність об'єкту дослідження – промислового підприємства, яким було обрано ПАТ "Запоріжсталь", експертне оцінювання було здійснено шляхом опитування 50-ти провідних фахівців ПАТ "Запоріжсталь", яким було поставлено питання: *"В якій мірі кожен з представлених факторів впливає на міжнародну конкурентоспроможність Вашого підприємства?"*

Пропоновані варіанти відповідей:

- "1" – є головною завадою міжнародної конкурентоспроможності підприємства на даний момент";
- "2" – погіршує міжнародної конкурентоспроможності підприємства;
- "3" – практично не відображаються на міжнародній конкурентоспроможності підприємства;
- "4" – сприяє міжнародній конкурентоспроможності підприємства;
- "5" – є визначальною причиною високої міжнародної конкурентоспроможності підприємства на даний момент.

Для визначення можливих меж помилки та репрезентативності даного дослідження використовувався критерій Стьюдента для малих вибірок (див. табл. 1).

Таблиця 1. Розподіл вірогідності в малих вибірках в залежності від коефіцієнта довіри t та обсягу вибірки n

$t \backslash n$	4	5	6	7	8	9	10	15	20	∞
0,5	0,348	0,356	0,362	0,366	0,368	0,370	0,372	0,376	0,378	0,383
1,0	0,608	0,626	0,636	0,644	0,650	0,654	0,656	0,666	0,670	0,683
1,5	0,770	0,792	0,806	0,816	0,832	0,828	0,832	0,846	0,850	0,865
2,0	0,860	0,884	0,908	0,908	0,914	0,920	0,924	0,936	0,940	0,954
2,5	0,933	0,946	0,955	0,959	0,963	0,966	0,968	0,975	0,978	0,988
3,0	0,942	0,960	0,970	0,976	0,980	0,938	0,984	0,992	0,992	0,997

Джерело: складено на основі [16].

За результатами проведеного в роботі експертного дослідження, для вибірки з 50-ти опитаних в процесі дослідження експертів, можна говорити (з коефіцієнтом довіри 1,5) про те, що характеристика факторів, від яких залежить міжнародна конкурентоспроможність ПАТ "Запоріжсталь" може бути здійснена з вірогідністю, що відповідає оцінці всієї сукупності експертного середовища на рівні 86,5% (прийнятному рівні для економічних досліджень).

Основні результати. Діяльність сучасних промислових підприємств характеризується складною і різноманітною структурою виробництва та збуту, де конкурентоспроможність є ключовим чинником економічного розвитку. Як пише М. Портер: "... розробляючи конкурентну стратегію, фірми прагнуть знайти і втілити спосіб вигідно і довготривало конкурувати у своїй галузі" [1, с. 52]. Вибір конкурентної стратегії визначається двома основними чинниками: перший – структурою галузі, де працює фірма, другий – позиція фірми в межах галузі. Конкурентна стратегія промислових підприємств повинна, передусім, ґрунтуватися на всебічному вивченні структурного стану галузі і постійного моніторингу процесів, що змінюються, відбуваються в ній [17].

Конкурентоспроможність продукції виступає центральним фактором формування міжнародної конкурентоспроможності українських промислових підприємств в цілому і в істотній мірі формується на стадії виробництва, так як найважливішими визначальними її факторами є висока якість продукції та передової технічний рівень її виробництва, а також ціна [18]. Таким чином, першочерговим завданням для українських виробників, що діють на зарубіжних ринках, стає підвищення якості продукції до необхідного рівня. Тільки за цієї умови, що українська продукція буде як мінімум відповідати за своєю якістю рівню зарубіжних конкурентів, існує можливість появи і збільшення попиту на неї на зовнішніх ринках, при цьому підвищення якості продукції не повинно супроводжуватися зростанням його ціни. І лише за таких умов можлива концентрація капіталу навколо виробництва та збуту конкурентоспроможної вітчизняної продукції, і, отже, розвиток вітчизняних підприємств.

Промислове підприємство є системою, що складається із зовнішнього і внутрішнього середовища, ключовими факторами конкурентоспроможності промислових підприємств є наступні (рис.1).

Рис.1. Система факторів міжнародної конкурентоспроможності промислових підприємств

Джерело: розроблено автором на основі [19; 20; 21]

Представлений підхід відбиває ключові фактори міжнародної конкурентоспроможності промислових підприємств, натомість, представлена класифікація не є вичерпною. Вона може служити основою для подальшого уточнення системи чинників конкурентоспроможності.

Конкурентоспроможність промислового підприємства тісно взаємопов'язана з конкурентоспроможністю його продукції, яка забезпечується передусім внутрішніми чинниками конкурентоспроможності підприємств [22].

В цьому контексті доцільно зважати на дані офіційної вітчизняної статистики стосовно науково-інноваційної активності українських підприємств, зокрема. Дані 2015 року (останні доступні дані офіційної статистики) [23, с. 141-142], що характеризують діяльність підприємств у кризовий період, який триває дотепер, свідчать про посилення активності промислових підприємств в напрямку пошуку нових джерел зростання власної конкурентоспроможності навіть попри суттєвий негативний вплив кризових явищ. Розуміючи, що для досягнення конкурентоспроможності необхідно акумулювати ресурси в покращення власної продукції, у

17,3% промислових підприємств країни займалися інноваційною діяльністю (в 2014 році – 16,1%; тоді як у 2010 р. – лише 13,8%). У 2015р. 570 підприємств реалізувало інноваційну продукцію на 23,1 млрд.грн, серед них 37,4% – за межі України (на 10,8 млрд. грн.), що свідчить про актуальність напрямку формування міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств. З метою здійснення нововведень 181 промислове підприємство придбало та взяло на озброєння 1131 нову технологію, з яких 66 – за межами України [23, с. 140-142].

Одним із способів підвищення міжнародної конкурентоспроможності промислових підприємств в Україні є формування потужних національних корпоративних утворень, здатних проводити активну зовнішньоекономічну діяльність [15]. Для цього Україні у формуванні національних корпорацій, що здійснюють активну зовнішньоекономічну діяльність, вже зроблені певні кроки: сформувалися потужні національні вертикально-інтегровані фінансово-промислові групи, близькі до транснаціоналізації свого бізнесу, активи яких в значній

мірі зосереджені на металургійному бізнесі: "Систем Капітал Менеджмент", "Індустріальний союз Донбасу", "Інтерпайп" і інші. Дані підприємства сформувались на базі виробничої бази металургійного виробництва, що залишився після розпаду СРСР та основою конкурентоспроможності яких на світових ринках була передусім цінова конкурентоспроможність, яка забезпечувалась низькою вартістю сировини та енергоресурсів. Водночас, за роки незалежності питання технічного перенаснащення, інновацій, розвитку асортименту металургійної продукції не були пріоритетними, можливості присутності на зовнішніх ринках обумовлювались глобальною ціною кон'юктурою, а будівництво, машинобудування та інші сфери що потребували продукції вітчизняного металургійного виробництва в Україні не забезпечували обсягів виробництва металургійної продукції, достатніх для розвитку металургійних підприємств країни. Проблемою, яка обмежує активне проникнення українських металургійних компаній на міжнародні ринки і перешкоджає підвищенню їх конкурентоспроможності, є відсутність достатньо розвинутої системи збуту товарів за кордоном (дилерських мереж, власних роздрібних мереж, зарубіжних представників, філій, відділень) [2, с. 13-15].

Міжнародна конкурентоспроможність металургійного підприємства в значній мірі визначатиметься генеральним напрямком його розвитку, стратегічним планом, спроектованою та реалізованою новою технологією ведення бізнесу, яка буде відповідати вимогам ринку і принесе найбільшу цінність зацікавленим сторонам [24]. При виявленні "проблемних місць" в процесі оцінки міжнародної конкурентоспроможності конкретного підприємства доцільно спрямовувати фінансові, організаційні та управлінські ресурси на модернізацію тих сфер, які матимуть найбільший ефект для розвитку цього підприємства в майбутньому і підвищення його конкурентоспроможності.

Для прикладу оцінки впливу факторів на конкурентоспроможність конкретного металургійного підприємства, в даній статті обрано одного з лідерів металургійного бізнесу країни – ПАТ "Запоріжсталь". При характеристиці факторів, що визначають конкурентоспроможність промислових підприємств (рис.1), було виокремлено групи факторів, вплив яких на конкурентоспроможність аналізованого промислового підприємства (ПАТ "Запоріжсталь") пропонується оцінити за формою, представленою в табл. 2.

Таблиця 2. Оцінка впливу факторів на міжнародну конкурентоспроможність ПАТ "Запоріжсталь"

Фактори	Кількість оцінок за факторами					Статистичний аналіз результатів опитування						
	Оцінили вплив в 1 бал	Оцінили вплив в 2 бали	Оцінили вплив в 3 бали	Оцінили вплив в 4 бали	Оцінили вплив в 5 балів	Середньозважена	Різниця між середньою ін-тервалу та середньою	Середньоквадратичне відхилення	t	!t!	Значення критерію Стьюдента для ймовірності 0,86 при k=n-1=49	Виконання вимоги у згодженості з значенням критерію Стьюдента
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ												
Економічні												
Комерційна діяльність	3	4	8	16	19	3,88	-0,88	0,0500	-3,12	3,12	1,67	виконано
Внутрішні інвестиції	3	7	13	13	14	3,56	-0,56	0,0093	-1,99	1,99	1,67	виконано
Організаційні												
Корпоративна культура	2	8	13	14	13	3,56	-0,56	0,0093	-1,99	1,99	1,67	виконано
Ефективність управління	1	11	13	13	12	3,48	-0,48	0,0311	-1,70	1,70	1,67	виконано
Трудовий потенціал	2	10	12	14	12	3,48	-0,48	0,0311	-1,70	1,70	1,67	виконано
Маркетингові												
Діяльність маркетингових служб	4	4	14	11	17	3,66	-0,66	0,0000	-2,34	2,34	1,67	виконано
Наявність та доступність інформації	3	9	10	9	19	3,64	-0,64	0,0003	-2,27	2,27	1,67	виконано
Фінансові												
Наявність фінансових ресурсів	2	6	9	10	23	3,92	-0,92	0,0695	-3,27	3,27	1,67	виконано
Система обліку	1	4	8	16	21	4,04	-1,04	0,1472	-3,69	3,69	1,67	виконано
Виробничі												
Виробничо-технологічний	1	10	15	11	13	3,50	-0,50	0,0244	-1,78	1,78	1,67	виконано
Інновації	2	11	11	12	14	3,50	-0,50	0,0244	-1,78	1,78	1,67	виконано
Середнє значення						3,66		0,2817		5,13		
ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ												
Прямого впливу	6	6	8	15	15	3,50	-0,50	0,0002	-3,35	3,35	1,67	виконано
Непрямого впливу	4	8	10	15	13	3,54	-0,54	0,0006	-3,62	3,62	1,67	виконано
Середнє значення						3,52		0,1492		3,45		

Джерело: сформовано автором на основі обробки даних опитування

Для вибірки з 50-ти експертів з коефіцієнтом довіри 1,5 можна говорити про те, що оцінку факторів впливу міжнародну конкурентоспроможність аналізованого промислового підприємства ("Запоріжсталь") проведено на достатньому рівні відповідності вимогам статистичного дослідження (з вірогідністю 86,5%, див. табл. 1).

Отже, за результатами аналізу визначено, що в цілому внутрішні фактори міжнародної конкурентоспроможності впливають на її ефективність на рівні 3,66, тобто – на межі оцінок від "3" (практично не відображаються) до "4" (сприяють підвищенню). Водночас, оцінка зовнішніх факторів дещо гірша (на рівні 3,52), що можна

пояснити складною ситуацією на макро- (нестабільність економічної ситуації в Україні, складний етап спроб реформування економіки та пошуку нових стабільних каналів постачання енергоресурсів, що важливо для металургії країни) та мезорівні (внутрішня економічна криза, бойові дії на Сході України, поряд з Маріуполем, де розташовані виробничі потужності аналізованого підприємства, нестабільність та непевність щодо подальшого розвитку військово-політичного конфлікту).

На рис. 2 показано усереднені результати оцінки впливу внутрішніх факторів на міжнародну конкуренто-

спроможність ПАТ "Запоріжсталь". Результати оцінки показують найбільший позитивний вплив на міжнародну конкурентоспроможність аналізованого підприємства фінансових та економічних факторів, на базі яких можна будувати та розвивати конкурентні переваги підприємства в поточних умовах. Отже, для підвищення власної міжнародної конкурентоспроможності, підприємство потребує інвестицій та раціонального використання внутрішніх фінансових ресурсів, ефективної організації господарської діяльності та якісної системи обліку (управлінського та фінансового).

Рис. 2. Усереднені за групами результати оцінки впливу внутрішніх факторів на міжнародну конкурентоспроможність ПАТ "Запоріжсталь"

Джерело: складено автором

Характеризуючи вплив зовнішніх факторів, слід ще раз підкреслити їх вплив на всіх рівнях, окрім мікрорівня, що можна охарактеризувати як не в повній мірі несприятливий для забезпечення конкурентоспроможності металургійних підприємств (з огляду на поставлене в процесі опитування питання), за цих умов слід особливу увагу приділяти мікрорівню впливу зовнішнього середовища, що характеризує взаємодію підприємства зі споживачами, іншими підприємствами (партнерами, конкурентами, постачальниками тощо).

Управління конкурентоспроможністю аналізованого промислового підприємства має враховувати потребу створення на підприємстві таких умов, які б дозволяли найбільш ефективно використовувати позитивні аспекти впливу наведених факторів, а також мінімізувати негативний вплив факторів, які ускладнюють ефективну діяльність підприємства на даний момент. Для формування конкурентних переваг національних металургійних підприємств в глобальних масштабах потрібна роз-

робка довгострокової стратегії переорієнтації їх економіки та виробництва на ту продукцію, яка стабільно приносить найбільший прибуток [25]. Індикатором успішної інтеграції національних підприємств в глобальний економічний простір повинна стати послідовна і цілеспрямована державна політика, спрямована на успішне впровадження нововведень і стимулювання їх розвитку через розвиток вітчизняних підприємств.

Для побудови активної програми підвищення конкурентоспроможності продукції промислових підприємств слід визначитися з конкурентними перевагами, характерним для певної сфери діяльності переліком факторів, що приносять їй переваги перед іншими областями, а також підприємствам однієї сфери над іншими. Ці фактори не є постійними, вони змінюються залежно від: особливостей сегментів ринку, які обслуговуються, а також етапу "життєвого циклу" продукції (табл. 3).

Таблиця 3. Пріоритети формування конкурентних переваг вітчизняних металургійних підприємств

Потреби споживачів. (Аналіз попиту)	Способи виживання у конкурентній боротьбі металургійних підприємств (Аналіз конкуренції)	Ключові пріоритети у формуванні та розвитку конкурентних переваг на міжнародному ринку металургійної продукції (Стратегія)
Низькі ціни. Попит залежить від якості продукції і швидкості надання послуг. Покупці готові додатково заплатити за ексклюзивність і якість продукції та послуг (наприклад – транспортних).	Високий рівень конкуренції. Обмежені можливості зростання конкурентоспроможності; усі компанії мають практично однакові виробничі витрати. Конкуренція має як ціновий, так і неціновий характер. Значні перешкоди при виході на ринок.	Швидкість адаптації до змін в тенденціях розвитку ринків споживання металургійної продукції та металургійних технологій, купівельної спроможності підприємств-забудовників. Інновації, які дозволяють зменшити собівартість металургійної продукції Комплексність реалізації продукції, надання пакетів продукція/послуги за вартістю, нижчою ніж сума окремих товарів/послуг. Освоєння нових видів діяльності на основі наявних переваг (досвід взаємодії з учасниками ринку). Вихід на нові ринки (нові країни)

Джерело: розроблено автором.

Принципово важливо в процесі забезпечення умов переходу вітчизняної металургії на більш високий рі-

вень розвитку зважати на те, що рівень кожної з підсистем інноваційного процесу може бути за розвитком

більш високим, ніж інші, тільки обмежений період часу. Тобто, якщо не розвиваються технології, то і підвищення конкурентоспроможності рано чи пізно припиниться (з обмеженням розвитку технологічних знань). Без розвитку технологічних знань і технології, використовуючи вже наявний базис, металургійні підприємства певний час можуть розвиватися, але з вичерпанням наукового базису їх просування вперед сповільнюватися до повної зупинки. Отже, для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності підприємств металургії однаково важливі усі три складові: наука, виробництво (технологічні знання) і ринок.

Висновки. Підвищення міжнародної конкурентоспроможності промислових підприємств доцільно розглядати у якості фактору подолання кризових явищ в країні з огляду на те, що зростання конкурентоспроможності підприємств країни створює базу для поширення їх присутності на закордонних ринках та зростання економічної віддачі від неї, яка відображається на збільшенні надходжень у державний бюджет країни, валютних надходженнях, які стабілізують платіжний баланс країни, формуванні ресурсної бази оновлення та розвитку виробничих потужностей підприємств, забезпеченні зайнятості населення на промисловому виробництві.

Досліджена в даній статті проблематика конкурентоспроможності металургійних підприємств має як свою специфіку, що визначається тим, що металургія є одним з основних експорторієнтованих промислових комплексів країни та джерелом активного надходження валюти, так і певними загальними рисами, які характеризують кризові для вітчизняної промисловості та металургії зокрема умови функціонування та розвитку суб'єктів економіки. За цих умов промислові підприємства мають обмежені можливості щодо розвитку на внутрішніх ринках, проте, здатні певною мірою це компенсувати за рахунок розвитку експортної діяльності, для чого визначальним є досягнення міжнародної конкурентоспроможності цих підприємств та їх продукції.

Дослідження передумов формування та підвищення міжнародної конкурентоспроможності вітчизняних промислових підприємств в контексті створення можливостей для подолання завдяки цьому негативного впливу кризових явищ на економіку України показало важливість у процесі підвищення міжнародної конкурентоспроможності промислових підприємств орієнтації на розвиток позитивного впливу факторів, що стимулюють процеси розвитку, зокрема, в статті визначено пріоритети розвитку як стосовно конкретного досліджуваного промислового металургійного підприємства, так і металургійних підприємств країни в цілому. Визначено, що промислове підприємство для об'єктивної оцінки та управління конкурентоспроможністю, повинне використовувати ті ж критерії, якими оперує споживач: щоб промислова продукція викликала інтерес у покупця, вона повинна мати відповідні техніко-економічні параметри; умовою придбання продукції є відповідність цих параметрів основним характеристикам незадоволеної потреби споживача. В процесі купівлі споживач обирає продукцію, встановлює відмітні ознаки, які характеризують конкурентну перевагу товару над аналогічними за значенням товарами конкурентів ринку.

Перспективи подальших досліджень в напрямку розвитку проблематики даної статті полягають у розробці питань моделювання впливу конкретних факторів конкурентоспроможності промислових підприємств на конкретні результуючі показники економічного розвитку країни на базі наявних макро- та мікроекономічних даних та

визначення тенденцій та сценаріїв розвитку діяльності як на рівні підприємств, так і на рівні економіки країни.

Дискусія. Поточна ситуація в економіці України характеризується негативним впливом певного комплексу факторів зовнішнього по відношенню до промислових підприємств середовища, що обумовило наступні структурні проблеми:

- однобічність розвитку промислового виробництва з переважною орієнтацією на сировинні галузі, а саме на металургію, сільське господарство, нафтохімію та послуги з транспортування нафти і газу;

- експортна спрямованість діяльності більшості галузей промислового виробництва, що є передусім наслідком обмеження внутрішнього попиту та відсутності на даному етапі сталої позитивної економічної динаміки розвитку економіки країни в цілому.

Високий пріоритет, який держава донедавна надавала сировинному бізнесу та бізнесу з первинної переробки сировини, що забезпечував певні надходження валюти до країни, відносно малу амплітуду зміни платіжного балансу та давав ілюзію деякої стабільності економіки країни, створив стійкий оптимум взаємодії між цими двома компонентами (державою і бізнесом, точніше – власниками найбільших металургійних підприємств), який не могли зруйнувати ні вплив громадськості, ні наука, ні потреба підвищення конкурентоспроможності металургії та інших домінуючих галузей задля довгострокового розвитку країни.

Вітчизняні металургійні підприємства, внаслідок існуючої неефективної системи взаємовідносин суб'єктів ринку та цільових груп, зацікавлених в отриманні певної вигоди від діяльності підприємств галузі, частіше за все – короткострокової, не мають достатніх довгострокових стимулів до розвитку, їх взаємодія з сектором науки і інновацій є мінімальною. Навіть стратегія імітації для них є дуже дорогою, і навіть покращення інновацій вони, як правило, не здійснюють.

За цих умов ключові фактори підвищення міжнародної конкурентоспроможності сучасних підприємств металургії мають інтерактивний характер, є сплетінням взаємопов'язаних факторів, які утворюють багатовимірний простір. Їх не слід сприймати як поодинокі ізольовані змінні, але – як набір взаємозалежних елементів, активних у тому самому часовому горизонті і взаємопроникних. В цьому сенсі не лише середовище країни базування, в якому діють підприємства визначають характер та успішність діяльності підприємств, але й ефективність їх діяльності на зовнішніх ринках в значній мірі стає фактором подолання кризових явищ в економіці країни, формуючи основу для сталого економічного зростання та розвитку. Такий підхід підкреслює існування ефекту їх синергічного впливу на міжнародну конкурентоспроможність підприємства.

У металургійній галузі України та у промисловості країни в цілому також жорстко стоїть пов'язана з висвітленою в даній статті проблема регулювання виробництва згідно з попитом та адаптації діяльності підприємств до змін умов зовнішнього середовища. Переважна більшість досліджень стосуються аналізу динамік і тенденцій на внутрішньому та зовнішньому ринках у коротко- та середньостроковому часовому інтервалі, водночас відчувається нестача досліджень довгострокової динаміки попиту на сталь, недостатність вивчення причин занепаду внутрішнього попиту та можливих шляхів рішення проблеми. За умови роботи на світових ринках та полегшення доступу до ринків країн Євросоюзу та інших розвинених країн, недостатність дослі-

дження та впровадження інновації у галузь також може мати наслідок повної втрати доступу до нових ринків через великий рівень конкуренції.

Список використаних джерел

1. Портер М. Конкуренция / М. Портер: пер. с англ. [2-е изд.]. – М.; СПб.; К.: Вильямс, 2005. – 608 с.
2. Буркинський Б.В. Інноваційний рівень виробництва та конкурентоспроможність чорної металургії України / Б. Буркинський, С.І. Савчук // Економіка України. – № 4. – 2006. – с. 4-15.
3. Ямненко Г.О. Інноваційні аспекти забезпечення конкурентоспроможності підприємств / Г.О.Ямненко // Вісник Київського національного університету. Економіка. – 2016. – Вип. 178. – с. 47–52. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/8>
4. Маджаро С. Международный маркетинг: пер. с англ. / С. Маджаро. – М.: Международные отношения, 1987.
5. Hunt, S. D., Morgan, R. M. The Comparative Advantage Theory of Competition // Journal of Marketing, 1995, № 59(2), pp.1–15. DOI: <http://doi.org/10.2307/1252069>
6. Котлер Ф. Маркетинг в третьем тысячелетии: Как создать, завоевать и удержать рынок: пер. с англ. / Ф. Котлер. – М.: 000 "Изд-во АСТ", – 2001. – 272 с.
7. Guerrieri L. International Competition and Inflation: A New Keynesian Perspective [Електрон. ресурс] / L. Guerrieri, C. Gust, D. Lopez-Salido // Board of Governors of the Federal Reserve System International Finance Discussion Papers. – 2008. – № 918. – С. 2–46. – Режим доступу : <http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2008/918/ifdp918.pdf>
8. Перерва П.Г. Комплексний підхід до управління конкурентоспроможністю промислової продукції / П.Г. Перерва, Т.В.Романчик // Економічні науки. Сер.: Економіка та менеджмент. Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. – 2012. – Вип. 9(34). Частина 2. – с.24-34.
9. Савчук С.І. Основы теории конкурентоспособности: монография / С. И. Савчук [под науч. ред. акад. НАН Б. В. Буркинського]. – Мариуполь: Рената, 2007. – 520 с.
10. Міжнародний бізнес: підручник для студ. вищ. навч. закл. / В.А. Вергун, А.І. Кредісов, С.М. Березовенко, І.Є. Голубій, В.П. Марченко та ін.; КНУ імені Тараса Шевченка – 2-ге вид., доп. та перероб. – К.: Київ. ун-т, 2009. – 623 с.
11. Козенков Д.Є. Аналіз стану чорної металургії України: сучасні проблеми та шляхи розвитку [Електроний ресурс] / Д.Є. Козенков, О.В. Цимбалюк // Ефективна економіка. – 2013. – №8. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_8_9
12. Украинская металлургия: современные вызовы и перспективы развития : [монография] / А.И. Амоша [и др.] ; НАН Украины, Ин-т экономики пром-сти. – Донецк, 2013. – 114 с.

Л. Ярош-Дмитренко, канд. экон. наук, ассист.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ПОВЫШЕНИЕ МЕЖДУНАРОДНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ КАК ФАКТОР РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОГО ПРЕДПРИЯТИЯ

В статье проблема повышения международной конкурентоспособности промышленного предприятия освещается в контексте обеспечения возможностей для преодоления кризисных явлений в стране и формирование предпосылок экономического роста. Представлена и проанализирована система факторов, определены приоритеты повышения международной конкурентоспособности промышленных предприятий, определяющие возможности положительного влияния на преодоление кризисных явлений в экономике.

Ключевые слова: международная конкурентоспособность, конкурентное преимущество, промышленное предприятие, зарубежные рынки, международный рынок, экспорт, экономическое развитие, кризисные явления.

L. Yarosh-Dmytrenko, PhD in Economics, Assistant

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ADVANCING INTERNATIONAL COMPETITIVENESS AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISE

In the article the problem of advancing the international competitiveness of industry has been highlighted in the context of the impact on getting out the crises in the country and forming preconditions for economic growth. The study is based on an empirical basis of metallurgical industries of Ukraine, which has traditionally focused largely on international markets. The advancing international competitiveness of these enterprises is particularly topical and important for getting over the crisis and forming a trajectory of economic development of the country. The system of the factors has been represented and analysed, the priorities for advancing the international competitiveness of metallurgical industry JSC "Zaporizhstal". Recommendations to improve the competitiveness of the analysed enterprise have been formulated and common priorities for improving the international competitiveness of steel companies determining the possibility of positive impact on getting over the crisis and economic development at the level of companies, as well as at the level of Ukraine's economy have been identified.

Keywords: international competitiveness, competitive advantage, industrial enterprise, foreign markets, international market, export, economic development, crises.

References (in Latin): Translation / Transliteration / Transcription

1. Porter, M., 2005. On competition. Moscow, Williams, 2005, 608 p.
2. Burkyn'skyi, B., 2006. Innovative production level and competitiveness of the steel industry Ukraine, Yekonomika Ukraïni, 4, 4-15.
3. Yamnenko, H., 2016. Innovative aspects of the providing competitiveness of enterprises // Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seria: Ekonomika. [Online] 178, 47-52. Available from: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2016/178-1/8>
4. Majaro, S., 1987. International marketing. Moscow, International Relationships, 1987, 274 p.

13. Азоев Г.П. Конкурентное преимущества фирмы / Г.П. Азоев, А.П. Челенков – М.: ОАО "Типография "Новости", 2000. – 256 с.

14. Филок Г.М. Проблемы та шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств в умовах глобалізації // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2013. – №151. – с. 5–8. DOI: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/151-10/1>

15. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти : моногр. / О. А. Швиданенко. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с.

16. Калинина В.Н. Математическая статистика : Учеб. Для техникумов– 2-е изд., стер. / В. Н. Калинина, В. Ф. Панкин.– М.: Высш. шк., 1998. – с. 332.

17. Адаманова З.О. Инновационные стратегии экономического развития в условиях глобализации: Монография / З.О. Адаманова. – Симферополь КРЫМУЧПЕДГИХ, 2005. – 504 с.

18. Костюк Л.А. Теоретичні та методичні засади оцінки конкурентоспроможності / Л. А. Костюк // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. (Економічні науки). – 2012. – Випуск 2. – с. 22-30.

19. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства: навч. посіб. / С.М. Клименко, О.С. Дуброва, Д.О. Барабас, Т.В. Омеляненко, А.В. Вакулєнко. – К.: КНЕУ, 2006. – 527 с.

20. Погребняк Д.В. Методи діагностики конкурентоспроможності підприємства / Д. В. Погребняк // Проблеми підвищення ефективності інфраструктури. Збірник наукових праць. – 2011. – Випуск 32. – с. 45-51.

21. Соколова Л.В. Досвід оцінювання конкурентоспроможності підприємства: теорія і графічна підтримка / Л.В. Соколова, Г.М. Верясова, О.Є. Соколов // Актуальні проблеми економіки.– 2011. – № 12. – с. 289-302.

22. Экономическая стратегия фирмы / под ред. А.П. Градова. – СПб.: Спецлитература, 1999. – 589 с.

23. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2015 році. Статистичний збірник. – К.: Держкомстат України, 2016. – 257 с.

24. Данько М. Реорганізація підприємств у контексті формування корпоративних структур / М. Данько // Економіка України, – 2007. – № 1. – с. 64-70.

25. Капаруліна І. М. Розвиток підприємства: концепція і технологія дослідження: монографія / І. М. Капаруліна. – К.: Ліра-К, 2015. – 432 с.

Надійшла до редколегії 12.06.17

Date of editorial approval 20.07.17

Author's declaration on the sources of funding of research presented in the scientific article or of the preparation of the scientific article: budget of university's scientific project

5. Hunt, S.D. & Morgan, R.M., 1995. The Comparative Advantage Theory of Competition. *Journal of Marketing*. [Online] 59(2), 1–15. Available from: <http://doi.org/10.2307/1252069>
6. Kotler, F., 2001. Marketing in the third millennium: How to create, conquer and retain the market. Moscow OOO "Izdatel'stvo AST", 2001, 272 p.
7. Guerrieri, L., 2008. International Competition and Inflation: A New Keynesian Perspective. *Board of Governors of the Federal Reserve System International Finance Discussion Papers*. [Online] 918, 2–46. Available from: <http://www.federalreserve.gov/pubs/ifdp/2008/918/ifdp918.pdf>
8. Pererva, P.G., 2012. A complex approach to the management of competitiveness of the industrial production. *Ekonomichni nauky. Ser. : Ekonomika ta menedzhment. Zbirnyk naukovykh prats'*. Luts'kyy natsional'nyy tekhnichnyy universytet, 9(34), part 2, 24-34.
9. Savchuk, S.I., 2007. Fundamentals of the theory of competitiveness: monograph. Mariupol, Renata, 2007, 520 p.
10. Vergun, V.A., Kredisov, A.I., Berezovenko, S.M. and others, 2009. International business: a textbook for students. 2d ed. Kyiv, Kyiv. univ., 623 p.
11. Kozenkov, D.E., 2013. Analysis of Steel Ukraine: current problems and ways of development. *Efficient economy*. [Online] 8. Available from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_8_9
12. Amosha, A.I., 2013. Ukrainian metallurgy: modern challenges and development prospects: monograph. Donetsk, Ins-t ekonomiki prom-sti, 114 p.
13. Azoev, G.P., 2000. Competitive advantages of a company. Moscow, "Tipografiya "Novosti" 256 p.
14. Fyliuk, G., 2013. Problems and way of increase of ukrainian companies' competitiveness under globalization // *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii: Ekonomika*. [Online] 151, 5-8. Available from: <http://dx.doi.org/10.17721/1728-2667.2013/151-10/1>
15. Shvydanenko, A.A., 2007. Global competitiveness: theoretical and applied aspects: monograph. Kyiv, KNEU, 2007, 312 p.
16. Kalinina, V.N. & Pankin, V.F., 1998. Mathematical statistics. 2d ed. Moscow, Higher Education, 332 p.
17. Adamanova, Z.O., 2005. Innovative strategies of economic development in the conditions of globalization: monograph. Simferopol, KRYMUCHPEDGYH, 504 p.
18. Kostyuk, L.A., 2012. Theoretical and methodological foundations for competitiveness evaluation, *Zbirnik naukovykh prats' Tavriys'kogo derzhavnogo agrotekhnologichnogo universitetu. (Yekonomichni nauki)*, Volume 2, 22-30.
19. Klimenko, S.M., Dubrova, A.S, Barabas, D.O., 2006. Management of competitiveness of the enterprise: teach. guidances. Kiyv, KNEU, 527 p.
20. Pogrebnyak, D., 2011. Diagnostic Techniques competitiveness of enterprises. *Problemi pidvishchennya yefektivnosti infrastrukturi. Zbirnik naukovykh prats'*, 32, 45-51.
21. Sokolov, L.V. & Veryasova, G.M., 2011. Experience evaluating the competitiveness of enterprises: Theory and graphics support, *Aktual'ni problemi yekonomiki*, 12, 289-302.
22. Gradova, A.P., 1999. Economic Strategy of the firm. St. Petersburg, Spetslyteratura, 589 p.
23. *Scientific and innovation activity in Ukraine in 2015. Statistical Collection. 2016*, K.: State Statistics Committee of Ukraine, 2016, 257 p.
24. Dan'ko, M., 2007. Reorganization of enterprises in the context of forming corporate structures, *Yekonomika Ukraïni*, 1, 64-70.
25. Kaparulina, I.M., 2015. Enterprise development: concept and technology research: Monograph, Kyiv, Lear-K, 432 p.